

DEMOGRAFICKÉ ZMĚNY V POPULACI A JEJICH DŮSLEDKY

DEMOGRAPHICAL CHANGES IN POPULATION AND THEIR CONSEQUENCES

Pavína Maříková, Gabriela Pavlíková

Anotace:

Stárnutí populace představuje sociální jev, který má výrazné dopady do řady oblastí života celé společnosti – např. nedostatek ekonomicky aktivních lidí (důchodová politika), zvýšené nároky na sociální a zdravotní péči atd. Přestože k vzniklé realitě přistupují jednotlivé země EU různě - přijímají rozdílná opatření, jejich prioritou je co nejrychleji účelně a efektivně tuto situaci řešit.

Klíčová slova:

Demografický vývoj, stárnutí populace, kvalita života, životní styl

Abstract:

Aging of population represents a social phenomenon, which has a significant impact on various spheres of the life of the whole society – e.g. insufficiency of economically active people, increased demands on social and health care, etc. Nevertheless the EU countries have different approaches to facing this situation – they accept different countermeasures, their main priority remains to deal with the current situation as fast, effectively as possible.

Keywords:

Demographical development, aging of population, quality of life, life style

ÚVOD

Vývoj demografických ukazatelů již dlouhou dobu jednoznačně ukazuje, že obyvatelstvo České republiky nezadržitelně stárne. Tento trend není u nás ojedinělým jevem, ale obdobná situace je i v ostatních zemích EU. Radikální změnu této negativní situace nelze očekávat, protože současní mladí lidé upřednostňují rozdílné životní hodnoty, než předchozí generace. Jejich soudobý životní styl je zcela jiný. Dávají přednost studiu, cestování, budování kariéry, volnému času apod. před tradičním „usedlým životem“ a založením rodiny.

Stárnutí populace představuje sociální jev, který má výrazné dopady do řady oblastí života celé společnosti – např. nedostatek ekonomicky aktivních lidí (důchodová politika), zvýšené nároky na sociální a zdravotní péči atd. Přestože k vzniklé realitě přistupují jednotlivé země EU různě - přijímají rozdílná opatření, jejich prioritou je co nejrychleji účelně a efektivně tuto situaci řešit.

Lidé v postproduktivním věku (senioři) mají jiné potřeby a zájmy. Důležité je zajistit, aby kvalita jejich života byla odpovídající současnému vývoji společnosti.

CÍL A METODY

Demografické faktory spolu s dalšími hospodářsko-ekonomickými ukazateli na celorepublikové úrovni patří k významným činitelům, kteří odrážejí společensko-sociální vývoj české společnosti.

Cílem příspěvku je analýza současné demografické situace v České republice s prognózou jejího dalšího vývoje v nejbližších letech. Dále se příspěvek zabývá rozsahem a

funkčností současné sociální politiky zaměřené na péči o seniory.

VÝSLEDKY A DISKUSE

Fenomén stárnutí populace v České republice potvrzují statistici i demografové. Vybraná data o analýze věkové struktury a vývoji v časových řadách s výhledem do dalších let budou prezentována v dalších kapitolách tohoto příspěvku.

Věková struktura populace ČR

V současné době v české populaci s ohledem na demografický vývoj dochází k výraznému nárůstu podílu občanů v postproduktivním věku, což dokládá i tabulka č. 1.

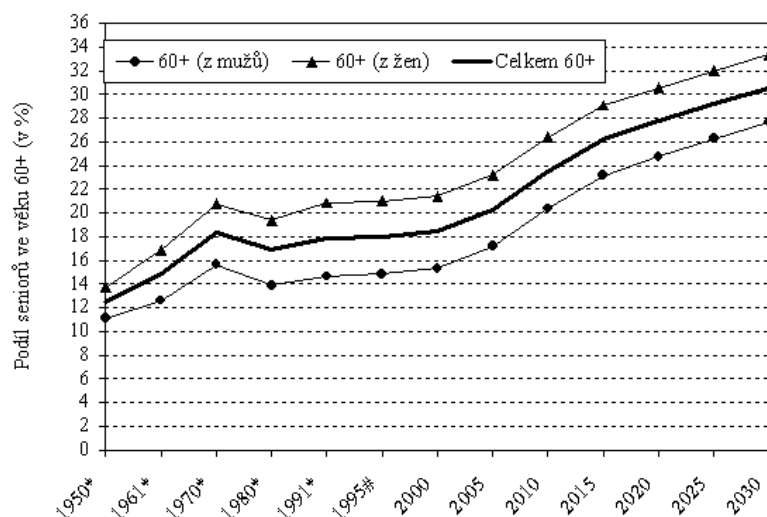
Tabulka č. 1: Struktura obyvatelstva ČR (obě pohlaví) podle vybraných věkových skupin v letech 1950 - 2001

Věková struktura	Podíl věkové skupiny (obě pohlaví - v %)					
	1950	1961	1970	1980	1991	2001
0-14	24,1	25,4	21,2	23,5	21,0	16,2
15-19	7,1	7,7	8,5	6,7	8,4	6,7
20-34	21,0	19,4	22,0	23,2	19,9	23,4
35-64	39,5	38,0	36,2	33,2	38,0	39,8
65 a více let	8,3	9,5	12,1	13,4	12,6	13,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: ČSÚ

Po roce 1989 došlo v naší společnosti k výrazné změně reprodukčního chování, v důsledku které se snižuje počet uzavřených sňatků a zároveň také narozených dětí. Tento trend je způsobený novým životním stylem mladé generace, která preferuje budování kariéry, volnočasové aktivity či cestování a získávání zkušeností v zahraničí před zakládáním rodiny. Sociální politika vlády se v posledních letech v oblasti podpory zakládání rodin výrazně zlepšila (vyšší a delší mateřská, podpora hypoték, atd.). Přesto ji současná mladá generace s ohledem na ekonomický vývoj nepovažuje za dostatečnou, což dokládá trvale nízká porodnost. Na druhou stranu se průměrný věk díky dobré zdravotní péči trvale zvyšuje a i vzhledem k tomu přibývá osob v důchodovém věku.

Graf č. 1: Vývoj podílu (%) seniorské populace ve věku 60+ v ČR v období 1950 - 1990 a její projekce do r. 2030

Pozn.: * data ze sčítání lidu; # z bilanci k 31.12. Pramen: Statistická ročenka ČR, Zdravotnická ročenka ČR, ČSÚ

Složení obyvatelstva podle věkových skupin vymezují různé statistické ukazatele, například index stárí¹ či index vitality. Hodnoty prvního z uvedených indexů se od roku 1950

¹ Index stárí (60+), (65+) – tj. počet osob ve věku 60 a více let (65 a více let), připadající na 100 osob ve věku 0 – 14 let.

zvýšily z 51,7 až na 113,8 v roce 2001, což znamená, že v současné době je v naší populaci více osob ve věku na 60 let než dětí do 14 let. Ještě v polovině minulého století byl tento poměr opačný.

Na rozvrstvení a koncentraci seniorů v rámci České republiky má vliv celá řada faktorů, např. historických, sociálních či demografických. Mezi venkovem a městy však nejsou žádné diametrální rozdíly. Při podrobnějším členění podle velikostních kategorií obcí se ukázalo, že horší věková struktura, tj. více starých lidí, žije v nejmenších venkovských obcích (do 500 obyvatel) a současně v největších městech (nad 100 tis. obyvatel).

Sociální politika ČR

S ohledem na reformu veřejné správy a vstup ČR do EU realizuje Ministerstvo práce a sociálních věcí novou koncepci sociální politiky. Tato koncepce v sobě zahrnuje reformu dosavadních sociálních služeb a nové pojetí jejich poskytování. Česká vláda si také, stejně jako ostatní země EU uvědomuje závažnost situace v oblasti demografického vývoje spojenou s velmi nízkou porodností a rychlým nárůstem počtu ekonomicky neaktivních obyvatel – důchodců. Proto byl usnesením vlády ČR ze dne 14. 11. 2001 č. 1181 schválen Návrh základních principů Národního programu přípravy na stárnutí populace v České republice. Tento návrh byl přijat jako závazný dokument (podklad) pro vypracování Národního programu přípravy na stárnutí. Na základě toho byl vytvořen Národního programu přípravy na stárnutí na šestileté období (r. 2003 – r. 2007), tento program byl schválen usnesením vlády ČR ze dne 15. 5. 2002 č. 485.

Sociální jev - stárnutí je v tomto případě chápán jako celospolečenská záležitost, která ovlivňuje všechny části populace – mladé lidi, střední generaci i seniory. Podmínkou úspěšného řešení tohoto problému je mimo aplikace vládních opatření také změna ve vnímání této skutečnosti českou společností. Posun v názorech a postojích lidí v této otázce je složitým a nikoliv krátkodobým procesem, který musí být nastartován co nejdříve. Právě to si za jeden z hlavních cílů klade i výše zmíněný Národní program. Kromě toho by měl dále také mapovat a sledovat projevy a dopady tohoto jevu (stárnutí obyvatelstva) ve všech oblastech společenského života.

FORMY A ZPŮSOBY SOCIÁLNÍ PÉČE PRO SENIORY

Jedním z důsledků stárnutí lidské populace jsou rostoucí nároky na zdravotní a sociální péči. V jednotlivých zemích existuje rozdílná struktura a rozsah poskytování těchto služeb. Dnešní, moderní pojetí sociálního systému v oblasti péče o seniory upouští od dříve vžitě představy koncentrace sociální péče pouze v zařízeních pro seniory (např. domovech důchodců, zařízeních pro dlouhodobě nemocné). Naopak se snaží, pokud je to možné a zdravotní stav seniora to dovoluje, realizovat tyto služby přímo v místě jeho bydliště. V současné době tak i v České republice mohou senioři v případě potřeby využívat celou řadu různých forem sociálních služeb, a to jak poskytovaných a financovaných státem (obcí), tak i nestátními organizacemi (např. nadace, charity, dobrovolnické služby) a církví. Jejich konkrétní formy, které jsou u nás dostupné uvádí následující tabulka.

Tabulka č. 2: Přehled jednotlivých typů poskytovaných sociálních služeb pro seniory v ČR

Služby garantované státem	Služby nestátní povahy
Domovy pro seniory	Občanské poradny
Domov důchodců a domov - penzion pro důchodce společné zařízení	Sociálně ošetrovatelská centra
Penziony	Hospice
Pečovatelská služba	Nadace a sdružení zdravotní a sociální pomoci
Tísňové péče	Občanská sdružení

V současné době se péčí o seniory začíná zabývat stále více organizací, a to převážně soukromých subjektů. Náplň jejich činnosti vychází často z modelů a zkušeností sociální péče pro seniory v zahraničí. Některé nadace a společnosti působí v České republice v této oblasti již delší dobu. Mezi nejznámější patří Česká katolická charita – ta zajišťuje ve svých střediscích domácí péči, domovy pro seniory, denní stacionáře, zvláštní sociální služby (respitní – úlevovou péči)². Další je Humanitární občanské sdružení – Život 90, což je občanské sdružení poskytující rozsáhlou škálu služeb, pomoci a poradenství všem zájemcům z řad starších občanů. Mezi nabízené služby patří Senior telefon a informační centrum pro seniory, poradenství, zpravodaj pro seniory „Senioři“, časopis „Generace seniorů“, televizní „Seniorklub“, sociální inzerce pro seniory, tísňová péče AERION, pečovatelská služba a homecare, půjčovna kompenzačních pomůcek, kroužky cvičení paměti, zájmové kroužky šití, kreslení a pod., senior bazar, doprava imobilních seniorů, veletrh seniorů a zájezdy pro seniory. Z dalších můžeme uvést ještě například Občanské sdružení GEMA, Nadace a sdružení zdravotní a sociální pomoci Samaritán, Charitní domov pro řeholnice (obdoba domova důchodců) atd.

ZÁVĚR

Naše vláda se během 90. let zaměřovala v první řadě na transformaci a budování tržní ekonomiky a sociální programy nebyly tak prioritní. Mezitím se mládež změnila a začala více využívat možností, které jí doba nabízela a důsledky jsou patrné již dnes. Rok od roku se rodí méně dětí a již téměř 10 let český národ vymírá (tzn. každý rok více lidí zemře než se narodí). Problém stárnutí populace tak zůstává jedním z nejdůležitějších a nejaktuálnějších úkolů pro mnoho následujících let.

Ze sociologického hlediska bude na tomto problému nejdůležitější sledovat změny ve vnímání mezigeneračních vztahů. Je třeba změnit v současné době negativní vnímání tohoto jevu u široké české veřejnosti a obzvláště mladé generace. Snahou tvůrců programů sociální politiky by mělo být aktivní zapojování mladých lidí do péče o seniory a vytváření podmínek pro aktivní pojetí stáří ve všech oblastech života.

Literatura:

Majerová V. a kol.: Český venkov 2000 – Základní údaje, PEF ČZU Praha 2002

Maříková, P.: Český venkov ze statistického pohledu, In: Majerová V. a kol.: Český venkov 2003 – Situace před vstupem do EU, PEF ČZU Praha 2004

Aleš Milan: Vývoj věkové struktury obyvatelstva a její tendence, ČSÚ 2003

Jedlička, J., Kamenický, J.: Vývoj demografické bilance obyvatelstva v ČR v letech 1991 – 2000 v regionálním pohledu, Český statistický úřad 2001

Kretschmerová, T.: Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2000, in: Demografie 2001, ročník 43, číslo 3, ČSÚ Praha 2001

Český statistický úřad - www.czso.cz

Ministerstvo práce a sociálních věcí - www.mpsv.cz

Národní program přípravy na stárnutí populace v České republice, www.mpsv.cz

www.charita.cz

www.zivot90.cz

www.vse.cz/senior/socialpece.php

Kontakt:

Ing. Gabriela Pavlíková, Sociologická laboratoř, KHV, ČZU, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika, tel. 224 382 382, e-mail: pavlikova@pef.czu.cz

Ing. Pavlína Maříková, Sociologická laboratoř, KHV, ČZU, Kamýcká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika, tel. 224 382 382, e-mail: marikova@pef.czu.cz

² Respitní péče je komplex služeb směřovaný výhradně tam, kde je domácí péče o osobu blízkou se zdravotním postižením, nemocnou nebo seniora v určité fázi bezmocnosti zajišťována rodinným členem, který o osobu blízkou pečuje celodenně. Smyslem služby je poskytnout pečovateli čas k odpočinku, dovolené, regeneraci sil.